

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 13 (1988)

Δελτίον ΧΑΕ 13 (1985-1986), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Μαρίνου Καλλιγά (1906-1985)

Ειδήσεις από αρχειακές πηγές για τη ζωγραφική και τους ζωγράφους στην Κέρκυρα το 16ο αι.

Μαρία ΚΑΖΑΝΑΚΗ-ΛΑΠΠΑ

doi: [10.12681/dchae.996](https://doi.org/10.12681/dchae.996)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΚΑΖΑΝΑΚΗ-ΛΑΠΠΑ Μ. (1988). Ειδήσεις από αρχειακές πηγές για τη ζωγραφική και τους ζωγράφους στην Κέρκυρα το 16ο αι. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 13, 293–300. <https://doi.org/10.12681/dchae.996>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ειδήσεις από αρχειακές πηγές για τη ζωγραφική και
τους ζωγράφους στην Κέρκυρα το 16ο αι.

Μαρία ΚΑΖΑΝΑΚΗ-ΛΑΠΠΑ

Δελτίον ΧΑΕ 13 (1985-1986), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του
Μαρίνου Καλλιγά (1906-1985) • Σελ. 293-300

ΑΘΗΝΑ 1988

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΖΩΓΡΑΦΟΥΣ ΣΤΗΝ ΚΕΡΚΥΡΑ ΤΟ 16ο ΑΙ.

Ἡ μεταβυζαντινὴ ζωγραφικὴ στὴν Κέρκυρα δὲν ἔχει ἀκόμη μελετηθεῖ συστηματικά. Σὲ πρόσφατη μελέτη παρουσιάστηκαν οἱ τοιχογραφίες ὀρισμένων ἐκκλησιῶν καὶ ἔγινε προσπάθεια νὰ ἐρμηνευθοῦν φαινόμενα ὅπως ἡ διαμόρφωση διαφορετικῶν τάσεων στὴ ζωγραφικὴ τῆς πόλης καὶ τῆς ὑπαίθρου¹. Ἡ καταγραφή καὶ ἡ μελέτη τῶν μνημείων πού ἔχουν διασωθεῖ ἀποτελεῖ βέβαια τὸ πρῶτο καὶ τὸ πῶς σημαντικό μέρος τῆς ἔρευνας. Ὡστόσο, στὰ πλαίσια μιᾶς εὐρύτερης μελέτης τῆς ζωγραφικῆς πού ἀναπτύσσεται στὸ νησί στὰ μεταβυζαντινὰ χρόνια, δὲ θὰ πρέπει νὰ παραμεληθεῖ ἡ συγκέντρωση εἰδήσεων ἀπὸ τίς ὑπάρχουσες ἀρχεϊακές πηγές. Ἡ σημασία τῶν ἀρχεϊακῶν πηγῶν τονίστηκε ἰδιαίτερα τὰ τελευταῖα χρόνια μετὰ ἀπὸ τίς συστηματικὲς ἔρευνες στὰ βενετικά ἀρχεῖα τῆς Κρήτης, πού ἔδειξαν ὅτι οἱ ἀρχεϊακές εἰδήσεις μποροῦν νὰ συμβάλουν ἀποφασιστικά στὴν ἐπίλυση ζητημάτων τῆς ἱστορίας τῆς μεταβυζαντινῆς τέχνης².

Μὲ σκοπὸ τὴ συγκέντρωση εἰδήσεων γιὰ τὴ ζωγραφικὴ καὶ τοὺς ζωγράφους στὴν Κέρκυρα ἐργάστηκα τὸ 1976, μὲ ἐντολὴ τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας, γιὰ ἓνα δίμηνο στὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τῆς πόλης ὅπου φυλάσσεται τὸ ἀρχεῖο τῆς βενετικῆς διοίκησης καὶ τὸ νοταριακὸ ἀρχεῖο τοῦ νησιοῦ³. Στὸ διάστημα αὐτὸ ἐπιχείρησα μιὰ πρώτη διερευνητικὴ προσέγγιση στὰ κατὰ στίχα τῶν νοταρίων τῆς πόλης τοῦ 16ου αἰῶνα. Σύμφωνα μὲ μιὰ πρόχειρη καταμέτρηση, ἀπὸ τὴν περίοδο αὐτὴ σώζονται 77 κατὰ στίχα, πού ἀνήκουν σὲ 39 συμβολαιογράφους, ἀπὸ τὰ ὅποια ἐρεύνησα τὰ 26. Ἡ ἔρευνα ἔφερε στὸ φῶς τὰ ὀνόματα πέντε ἄγνωστων ἀπὸ ἄλλες πηγές ζωγράφων, στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ τους (βλ. κατάλογο ζωγράφων) καὶ τὴν ἐπαγγελματικὴ τους δραστηριότητα (βλ. ἔγγραφα Β', Γ', Δ'). Ἡ περαιτέρω ἔρευνα στὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τῆς Κέρκυρας θὰ εἶναι ἐνδιαφέρουσα, γιατί θὰ φωτίσει τὸ θέμα τῆς καλλιτεχνικῆς παραγωγῆς σ' ἓνα μικρὸ ἀστικό κέντρο, ὅπως ἡ Κέρκυρα, πού δέχεται ταυτόχρονα ἐπιρροές ἀπὸ τὴν Κρήτη, τὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα καὶ τὴ Βενετία, καὶ θὰ ἐπιτρέψει συγκρίσεις μὲ ὅ,τι συμβαίνει τὴν ἴδια στιγμή στὴν Κρήτη, τὸ μεγάλο καλλιτεχνικὸ κέντρο τῆς ἐποχῆς. Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἔρευνας θὰ πρέπει νὰ στραφεῖ ἐπίσης καὶ πρὸς τὸ Κρατικὸ Ἀρχεῖο τῆς Βενετίας ὅπου σώζεται ὑλικὸ σχετικὸ μὲ τὴν Κέρκυρα. Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο αὐτὸ προέρχεται ἓνα ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον ἔγγραφο πού δημοσιεύεται ἐδῶ (ἔγγρ. Α') καὶ ἀφορᾷ στὴν τοιχογράφηση τοῦ παρεκκλησίου τοῦ λα-

τίνου ἀρχιεπισκόπου τὸ 1505. Ἡ ἐπισήμανση τοῦ ἐγγράφου ὀφείλεται σὲ πρόσφατες ἔρευνες τῆς καθηγήτριας κ. Χρῦσας Μαλτέζου στὴ Βενετία. Ἡ κ. Μαλτέζου εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ τὸ παραχωρήσει γιὰ δημοσίευση καὶ τὴν εὐχαριστῶ θερμὰ. Τὸ ἔγγραφο, συνταγμένο ἀπὸ τὴ γραμματεία τοῦ λατίνου ἀρχιεπισκόπου Sancto Venier⁴, χαρακτηρίζεται ὡς *scripto di commandimento* καὶ σώζεται σὲ ἀντίγραφο. Στὶς 16 Ἰουλίου 1505 ὁ Venier ἀναθέτει στὸ ζωγράφο Anzolo τὴν τοιχογράφηση τοῦ παρεκκλησίου του. Ὁ Anzolo ἀναλαμβάνει νὰ καλύψει τοὺς τοίχους μὲ τοιχογραφίες ἀκολουθώντας τίς ὑποδείξεις τοῦ ἀρχιεπισκόπου: ... *che Li depenzi la Capella... tuta cum quelle historie et figure che ordenara sua Signoria Reverentissima...*, καὶ νὰ ζωγραφίσει τὴν πάλα τοῦ ἀλταρίου ...*et similiter la pala del altare cum tre figure...* (στίχ. 5-8). Στὴ συνέχεια θὰ περάσει μὲ λάδι καὶ ψιμμῦθι τίς κορνίζες καὶ τὴν πόρτα καὶ θὰ βάψει τοὺς πάγκους τῆς ἐκκλησίας. Τέλος, σ' ἓνα λεπτὸ πολυτελὲς ὕφασμα (*biso*, στίχ. 10), πού θὰ τοῦ δώσει ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ πού θὰ χρησιμεύσει γιὰ κάλυμμα σὲ τζάκι, θὰ ζωγραφίσει τὴν παράσταση τῆς Παναγίας καὶ τὸ πορτραῖτο τοῦ Venier. Ὁ ζωγράφ-

1. Βλ. D. Triantaphyllopoulos, Die nachbyzantinische Wandmalerei auf Kerkyra und den anderen Ionischen Inseln. Untersuchungen zur Konfrontation zwischen ostkirchlicher und abendländischen Kunst (15.-18. Jahrhundert), *Miscellanea Byzantina Monacensia* 30A, München 1985.

2. M. Chatzidakis, Les débuts de l'école crétoise et la question de l'école dite italogrecque, *Μνημόσυνον Σοφίας Ἀντωνιάδης, Βενετία 1974*, σ. 170-174, καὶ ἀνατύπωση στὸν τόμο *Études sur la peinture postbyzantine, Variorum Reprints, IV, London 1976*. Ὁ ἴδιος, *La peinture des "madonneri" ou "vénéto-crétoise" et sa destination*, Venezia Centro di Mediazione tra Oriente et Occidente (secoli XV-XVI), *Aspetti e problemi. Atti del II Convegno Internazionale di Storia della Civiltà Veneziana (1973) II*, Firenze 1977, σ. 673.

3. Γιὰ τὸ νοταριακὸ ἀρχεῖο τῆς Κέρκυρας βλ. Χρ. Μαλτέζου, Ἑπτάνησα, *ΙστΕΕ, I'*, σ. 228, καὶ ἡ ἴδια, *Τὸ νοταριακὸ ἀρχεῖο Κυθῆρων, Δελτίον τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας I (Κέρκυρα 1976)*, σ. 17, σημ. 2.

4. Ὁ Xanthus Venier κατεῖχε τὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο ἀπὸ τὸ 1498, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν κατάλογο τῶν λατίνων ἀρχιεπισκόπων τοῦ Μουστοξύδη· βλ. Σπυρ. Θεοτόκης, Ἀναμνηστικὸν τεύχος τῆς Πανιονίου Ἀναδρομικῆς Ἐκθέσεως, Μέρος Α'. Ἐνετοκρατία, Κέρκυρα 1914, σ. 27-29 καὶ Ἀθ. Γσίτσας, Ἡ ἐκκλησία τῆς Κέρκυρας κατὰ τὴ Λατινοκρατία 1267-1797, Κέρκυρα 1969, σ. 173. Τὸ 1506 ὁ Venier διαμένει στὴν Πάδοβα ἀπ' ὅπου διαμαρτύρεται πρὸς τὸ Δούκα γιὰ τὴ σχεδιαζόμενη κατεδάφιση τῆς λατινικῆς μητρόπολης πού προβλέπει κάποιον ἀπὸ τὰ σχέδια ὀχύρωσης τῆς ἀκρόπολης, βλ. Eug. Bacchion, *Il dominio veneto su Corfù (1386-1797)*, Βενετία 1976, σ. 86.

φος υπόσχεται νά χρησιμοποιήσει καλά χρώματα και σμάλτα: *...metere colori fini e smalti e azuro ungaro* (στίχ. 15). Τό χρυσάφι, όσο χρειαστεί, θά τοῦ τό δώσει ὁ ἀρχιεπίσκοπος. Ἡ ἀμοιβή του γιά τίς ἐργασίες αὐτές θά εἶναι 27 δουκάτα, πού θά τοῦ καταβληθοῦν σέ δύο δόσεις. Ἡ πρώτη, 17 δουκάτα, τέσσερις ἡμέρες πρὶν ὀλοκληρώσει τίς τοιχογραφίες καί ἡ δεύτερη, 10 δουκάτα, ὅταν θά τελειώσει τήν πάλα. "Ὅσο θά ἐργάζεται ὁ ζωγράφος στό παρεκκλήσιο, δέ θά μπορεῖ νά ἀναλάβει ἄλλες ἐργασίες. "Ἄν συμβεῖ αὐτό θά ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τό ἔργο, χάνοντας τήν ἀμοιβή του, καί ὁ ἀρχιεπίσκοπος θά ἀναθέσει σέ ἄλλον τήν ὀλοκλήρωση τῆς ἐργασίας μέ ἔξοδα τοῦ ζωγράφου. Τό ἔργο θά παραδοθεῖ ὡς τόν Αὐγούστο.

Τό περιεχόμενο τοῦ ἐγγράφου παρουσιάζει ἐνδιαφέρον ἀπό πολλές ἀπόψεις. Κατ' ἀρχήν γίνεται λεπτομερῆς ἀπαρίθμηση ὄλων τῶν ἐργασιῶν πού ἀναλαμβάνει ὁ ζωγράφος καί, ἀντίστοιχα, τῶν δεξιοτήτων καί τῶν τεχνικῶν γνώσεων πού διαθέτει. Τοιχογραφία, ζωγραφική στό σανίδι καί σέ ὕφασμα καί ζωγραφική ἐκ τοῦ φυσικοῦ θά εἶναι τό κύριο ἔργο του. Ἄλλά καί ἐργασίες διακόσμησης, χρυσώματα καί τοποθέτηση σμάλτου, καί ἐργασίες καθαρά τεχνικῆς φύσης ἀνήκουν ἐπίσης στήν ἀρμοδιότητά του. "Ὅσο κι ἂν αὐτές οἱ τελευταῖες θά ἐκτελεστοῦν ἀπό τούς βοηθοὺς καί μαθητῆς του, εἶναι φανερό ὅτι βρισκόμαστε πάντα στή μεσαιωνική ἀντίληψη πού δέ διαχωρίζει τόν καλλιτέχνη ἀπό τόν τεχνίτη καί τήν καλλιτεχνική δημιουργία ἀπό τήν τεχνική ἱκανότητα. Τήν ἴδια ἀντίληψη ὑποδηλώνει καί ὁ πρωταρχικός ρόλος τοῦ παραγγελιοδότη στή συμφωνία. Εἰκονογραφικό πρόγραμμα, ἀμοιβή, χρόνος παράδοσης καί πληρωμῆς, ποινική ρήτρα ὑπαγορεύονται μονομερῶς ἀπό τόν ἀρχιεπίσκοπο, ἐνῶ ὁ ζωγράφος περιορίζεται νά δώσει ἀπλῶς τή συγκατάθεσή του: *de consentimento del dito mastro Anzolo*⁵ (στίχ. 29).

Τό 1505 πού συντάσσεται τό ἔγγραφο, καθολική μητρόπολη καί ἔδρα τοῦ λατίνου ἀρχιεπισκόπου εἶναι ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀρσενίου, τρίκλιτη βασιλική, ἡ ὁποία διακρίνεται στά παλιότερα γνωστά σχέδια τῆς Κέρκυρας μέσα στό φρούριο, ὅπου εἶναι περιορισμένη ἡ πόλη, ἀνάμεσα στους ὄχυρους πύργους τῆς θάλασσας καί τῆς στεριάς⁶. Τό παρεκκλήσιο γιά τό ὁποῖο γίνεται ἐδῶ λόγος ἴσως ἀποτελοῦσε παρεκκλήσιο τῆς μητρόπολης ἢ ἦταν μιᾶ ἀνεξάρτητη μικρή ἐκκλησία κοντά σ' αὐτήν. Εἶναι ἀκόμη πιθανό νά πρόκειται γιά παρεκκλήσιο στήν κατοικία τοῦ ἀρχιεπισκόπου πού δέ θά βρισκόταν μακριά ἀπό τή μητρόπολη. "Ὁμως, γιά τήν ὑπαρξη ἀρχιεπισκοπικοῦ μεγάρου μέσα στό παλιό φρούριο δέν ἔχουμε εἰδήσεις καί οἱ γνώσεις μας γιά τήν τοπογραφία τῆς πόλης στά χρόνια αὐτά δέν ἐπιτρέπουν τή διατύπωση καμιάς ὑπόθεσης⁷. Ἐκεῖνο πού συμπεραίνεται πάντως ἀπό τή διατύπωση τοῦ ἐγ-

γράφου εἶναι ὅτι τό παρεκκλήσιο ἔχει διαμορφωθεῖ πρόσφατα καί εἶναι μικρῶν διαστάσεων, ἂν κρίνουμε ἀπό τό σύντομο χρονικό διάστημα στό ὁποῖο θά τοιχογραφηθεῖ ὀλόκληρο.

Στό ἀлтάριο τοῦ παρεκκλησίου θά τοποθετηθεῖ ἡ πάλα, στήν ὁποία ὁ ζωγράφος θά ἀπεικονίσει τρεῖς μορφές πού δέν κατονομάζονται καί θά τή διακοσμήσει μέ χρυσό καί σμάλτο⁸. "Ὅσο γιά τήν παράσταση τῆς Παναγίας μέ τό πορτραῖτο τοῦ ἀρχιεπισκόπου, προφανῶς σέ στάση δεομένου, τό ἔργο θά πρέπει νά προορίζεται γιά τήν κατοικία τοῦ Venier, ἀφοῦ θά χρησιμοποιηθεῖ ὡς κάλυμμα τοῦ τζακιῦ σέ κάποια ἐπίσημη, ὑποθέτουμε, αἴθουσα. Ἡ ἀπεικόνιση τῶν ἀφιερωτῶν, ἰδιαίτερα πάνω σέ ἀντικείμενα χρήσης, εἶναι συνήθεια πολὺ διαδεδομένη στή Δύση καί φανερώνει τήν ἀνάγκη τῶν ἀνθρώπων νά ἀποτυπώνουν τήν προσωπική τους σφραγίδα στά ἔργα τέχνης πού ἀφιερώνουν στό Θεό⁹.

Ἡ ζωγράφος πού ἀναλαμβάνει τίς παραπάνω ἐργασίες ἀναφέρεται μόνο μέ τό μικρό του ὄνομα, πράγμα πού δέ μᾶς ἐπιτρέπει νά προσδιορίσουμε τήν ταυτότητα καί τήν καταγωγή του. "Ἐτσι, δέν μπορούμε παρά νά κινηθοῦμε στό χῶρο τῶν ὑποθέσεων. Τό σύντομο χρονικό διάστημα στό ὁποῖο θά ἐκτελεσθεῖ τό ἔργο (16 Ἰουλίου - Αὐγούστος 1505) καί ἡ ποικιλία τῶν ἐργασιῶν προϋποθέτουν, νομίζω, ἕνα ὀργανωμένο ἐργαστήριο μέ βοηθοὺς καί μαθητῆς πού θά ἀπασχοληθοῦν μέ τίς δευτερεύουσες ἐργασίες. "Ἄν ἡ ὑπόθεση αὐτή εὐσταθεῖ, τότε πρέπει νά δεχτοῦμε ὅτι πρόκειται γιά κάποιον κερκυραῖο ἢ κρητικό ζωγράφο ἐγκαταστημένο προσωρινά ἢ μόνιμα στό νησί. Φυσικά δέν μπορούμε νά ἀποκλείσουμε τήν ἐκδοχή —ἂν καί δέν τή θεωροῦμε πιθανή— ὁ ζωγράφος νά ἦταν Ἰταλός.

Περισσότερες πιθανότητες συγκεντρώνει, κατά τή γνώμη μου, ἡ ὑπόθεση ὅτι ὁ Anzolo ἦταν Κρητικός. Ὁ ζωγράφος καλεῖται νά τοιχογραφήσει ἕνα καθολικό παρεκκλήσιο, εἶναι δηλαδή ἐξοικειωμένος μέ τούς τρόπους τῆς ἰταλικῆς ζωγραφικῆς καί γνωρίζουμε σήμερα ὅτι τήν ἐξοικείωση αὐτή εἶχαν οἱ κρητικοὶ ζωγράφοι, οἱ ὁποῖοι μπορούσαν νά ζωγραφίζουν ἄλλοτε σύμφωνα μέ τή βυζαντινὴ παράδοση (*a la greca*) κι ἄλλοτε ἀκολουθώντας βενετικά πρότυπα τοῦ 14ου καί τοῦ 15ου αἰ. (*all' italiana*). Ἡ διπλή αὐτή ἱκανότητα τούς εἶχε κάνει γνωστούς καί τούς ἐξασφάλιζε τίς παραγγελίες μιᾶς πελατείας πού περιλάμβανε τά μεγάλα ὀρθόδοξα μοναστικά κέντρα, τίς καθολικὲς μητροπόλεις, τούς βενετούς καί ἔλληνες εὐγενεῖς καί ἀστούς. "Ἄν κρίνουμε ἀπό τόν ἀριθμὸ τῶν «ἰταλοκρητικῶν» εἰκόνων πού ἔχουν διασωθεῖ ἢ πού ἀναφέρονται σέ παραγγελίες, ἢ τέχνη αὐτή μέ τόν ἰδιότυπο ἐκλεκτικισμό ἀσκοῦσε ἰδιαίτερη γοητεία σέ συντηρητικούς κύκλους καθολικῶν τῆς Κρήτης, τῆς Ἰταλίας καί τῆς Δαλματίας¹⁰. Ἴσως σ' ἕνα τέτοιο κλίμα νά ἀνῆκε ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Κέρκυρας Sancto Venier, βενετός

ευγενής, άνθρωπος με καλλιέργεια και διαμορφωμένες αισθητικές αντιλήψεις που θά αναζητήσει έναν ικανό ζωγράφο για τήν τοιχογράφηση του παρεκκλησίου του.

Τήν παρουσία ενός κρητικού ζωγράφου στην Κέρκυρα κάνει πολύ πιθανή τό γεγονός ότι οί ζωγράφοι τής Κρήτης δέ δούλευαν μόνο στην πατρίδα τους αλλά ταξίδευαν για επαγγελματικούς λόγους και έξω απ' αυτήν. 'Ο Άγγελος Πιτσαμάνος ζωγραφίζει τό 1518 στό Κόμοлак τής Δαλματίας, μετά από παραγγελία τής αδελφότητας του 'Αγίου Πνεύματος, μιά πάλα από τήν όποία σώζεται ένα τμήμα μέ τήν ύπογραφή του στό Dubrovnic¹¹. 'Η εγκατάσταση κρητικών ζωγράφων στην Κέρκυρα τεκμηριώνεται εξάλλου από τήν παρουσία του Θωμά Μπαθά στό νησί στά τέλη του 16ου αι.¹², καθώς και από τόν τοιχογραφικό διάκοσμο τής εκκλησίας τής 'Αγίας Αικατερίνης τών Καρουσάδων, έργο πιθανώς κρητικού ζωγράφου¹³. 'Ακόμη κι αν δεχτούμε ότι ό Anzolo ήταν Κερκυραίος, θά πρέπει νά θεωρήσουμε ότι είχε διατελέσει μαθητής σέ κρητικό έργαστήριο. Γνωρίζουμε μιά τέτοια περίπτωση μαθητείας από τό νοταριακό άρχείο του Χάνδακα: στά 1491 ό Demetrio Milani fu Giorgio από τήν Κέρκυρα μαθήτευσε επί πέντε χρόνια κοντά στό ζωγράφο Γεώργιο Βλαστό¹⁴.

Άς έλθουμε τώρα στά δύο έγγραφα (Γ' και Δ') που προέρχονται από τό νοταριακό άρχείο τής Κέρκυρας και αναφέρονται σέ τοιχογραφήσεις δύο εκκλησιών τής υπαίθρου. Στά 1584 ό ζωγράφος Γεώργιος Τζανφουρνάρης συμφωνεί μέ τούς έπιτρόπους τής εκκλησίας του Παντοκράτορα, που βρίσκεται στό χωριό Ζυγός, ...νά τούς ήστορήσει τήν εκκλησίαν του Παντοκράτορου όλην ήγουν τούς τίχους από μέσα (στίχ. 5-7). 'Η άμοιβή του θά είναι 82½ δουκάτα, από τά όποια έχει ήδη εισπράξει εις πολάς φοράς και από πολλούς ανθρώπους, τά 45. Τά υπόλοιπα θά του καταβληθούν καθώς θά προχωρεί ή έργασία. Τή διατροφή του ζωγράφου και του βοηθού του κατά τή διάρκεια τής παραμονής τους στό χωριό αναλαμβάνουν οί έπίτροποι τής εκκλησίας, που θά φροντίσουν επίσης νά προμηθευτούν άσβέστη και ό,τι άλλο χρειαστεί. Στό έγγραφο δέ γίνεται καθόλου λόγος για τό εικονογραφικό πρόγραμμα για τό όποιο αναγνωρίζεται, σιωπηρά, άρμόδιος ό ζωγράφος, ούτε για τό χρόνο έναρξης και παράδοσης του έργου, στό όποιο, όπως είναι φανερό, συμβάλλουν οικονομικά οί κάτοικοι του χωριού.

'Η δεύτερη νοταριακή πράξη αναφέρεται στην τοιχογράφηση μιās εκκλησίας στην περιοχή τής Λευκίμης¹⁵. Στίς 23 Μαρτίου 1590 ό ζωγράφος Λεονάρδος Δελάρτας συμφωνεί μέ τή Διάνα, χήρα του 'Ιακώβου Σασουπράνου και ιδιοκτήτρια του μοναστηριού τής Παντάνασσας νά τοιχογραφήσει τό ιερό τής εκκλησίας: ...υπόσχεται, ίνα ζωγραφήσει εις τό αυτό μοναστή-

ριον πρώτον από τό τέμπλον και μέσα τήν ανάληψιν, τήν πλατυτέρα και τούς τέσσαρας ιεράρχας και τόν ευαγγελισμόν και ότι χρειάζεται εις ταίς πάνταις μέσα εις τό άγιον βήμα κατά τήν τάξιν τών εκκλησιών τών όρθοδόξων χριστιανών (στίχ. 15-20). 'Ο Δελάρτας θά ακολουθήσει τό καθιερωμένο εικονογραφικό πρόγραμμα και θά άπεικονίσει στό τεταρτοσφαίριο τής κόγχης τήν Πλατυτέρα και χαμηλότερα τούς συλλειτουργούντες ιεράρχες, στην καμάρα του ιερού τήν 'Ανάληψη, στά μέτωπα του τόξου τής άψίδας τόν Ευαγγελισμό και στους τοίχους του ιερού τούς άγίους που άπεικονίζονται συνήθως. 'Ο ζωγράφος θά συνεχίσει τήν έργασία του και έξω από τό τέμπλο και θά άπεικονίσει στό νότιο τοίχο τήν Παναγία Βρεφοκρατούσα, ένθρονη, τήν Κυρία τήν Παντάνασσα, στην όποία ήταν άφι-

5. Για τά θέματα αυτά βλ. τίς παρατηρήσεις του Fr. Antal, *La pittura fiorentina e il suo ambiente sociale nel Trecento e nel primo Quattrocento*, Torino, Einaudi, 1960, σ. 394-398.

6. Βλ. τό σχέδιο του Breydenbach (1486), R. Matton, *Corfú, Athènes 1960*, σ. 97, πίν. 8 και σ. 105-106. 'Η εκκλησία του 'Αγίου 'Αρσενίου καθιερώθηκε ως καθολική μητρόπολη από τούς 'Ανδευαγούς και παρέμεινε ως τό 1633, όποτε τά λείψανα του άγίου μεταφέρθηκαν στη νεόδημη λατινική μητρόπολη του 'Αγίου 'Ιακώβου, στην όχυρωμένη πόλη, βλ. Τσίτσας, ό.π., σ. 148. Κοντά στον 'Αγιο 'Ιάκωβο βρισκόταν και τό μέγαρο που παραχωρήθηκε τό 1632 στό λατίνο άρχιεπίσκοπο για κατοικία, βλ. Π. Καλλιγιάς, *Μνημεία τής νεότερης Κέρκυρας*. 'Η κατοικία του λατινού άρχιεπισκόπου, *ΑΔ 21* (1966), Μελέται, σ. 158.

7. Για θέματα τοπογραφίας του παλιού φρουρίου βλ. 'Α. 'Αγοροπούλου-Μπιρμπίλη, 'Η άρχιτεκτονική τής πόλεως τής Κερκύρας κατά τήν περίοδον τής 'Ενετοκρατίας, 'Αθήνα 1976, σ. 78-103.

8. Για τή χρήση σμάλτου στη διακόσμηση αλταρίου βλ. Μ. Καζανάκη-Λάππα, *Οί ζωγράφοι του Χάνδακα κατά τό 17ο αι.*, *Θησαυρίσματα 18* (1981), σ. 259-261. Στό έγγραφο, όπως είδαμε, αναφέρεται ότι ό ζωγράφος θά χρησιμοποιήσει *colori fini e smalti e azuro ungaro*. 'Ο τελευταίος όρος προσδιορίζει πιθανότατα απόχρωση του κυανού και χρησιμοποιείται, κατά τή γνώμη μου, για νά χαρακτηρίσει τό χρώμα του σμάλτου.

9. Σχετικά μέ τίς άπεικονίσεις άφιερωτών βλ. Tania Velmans, *La peinture murale byzantine a la fin du Moyen Age*, *Bibliothèque des Cahiers Archéologiques XI*, Paris 1977, σ. 60-97 και ιδιαίτερα σ. 88-89.

10. Chatzidakis, *Les débuts*, σ. 207-208.

11. 'Ο.π., σ. 195-196.

12. Βλ. Μ. Καζανάκη, *Ειδήσεις για τό ζωγράφο Θωμά Μπαθά (1554-1599) από τό νοταριακό άρχείο τής Κέρκυρας*, *Δελτίον τής 'Ιονίου 'Ακαδημίας I* (Κέρκυρα 1976), σ. 124-138.

13. Triantaphyllopoulos, ό.π., σ. 73-126, πίν. 1-23.

14. M. Cattapan, *Nuovi elenchi e documenti dei pittori in Creta dal 1300 al 1500*, *Θησαυρίσματα 9* (1972), σ. 217, άριθ. 23.

15. 'Όπως μαθαίνουμε από άλλη νοταριακή πράξη, ό ναός βρισκόταν στό χωριό Είνωχώριον. Στίς 4 'Απριλίου 1569 ό 'Ιακώβος Σασουπράνος υπόσχεται νά παραχωρήσει στό Νικόλαο Πέτρου που πρόκειται νά χειροτονηθεί ιερέας τόν ναόν τής υπεραγίας Θεοτόκου έπονομαζομένη Παντάνασσας εις τό χωρίον του Είνωχωρίου...έως τέλους ζωής αυτού, για νά παραμένει εκεί και νά ιερουργεί, I.A.K., *Διάφοροι συμβολαιογράφοι*, πρωτ. 6/7 ('Αντώνιος Σπύρης Πρωτοπαπάς), φ. 367ν.

ρωμένη ή εκκλησία, και απέναντι από την Παναγία, στο βόρειο τοίχο, τη Δέηση. Η εικονογραφία αυτή, γνωστή από βυζαντινές εκκλησίες, φαίνεται να συνεχίζεται και εδώ¹⁶. Ο Δελάρτας θα καθαρίσει επίσης το τέμπλο, που πρέπει να ήταν ξυλόγλυπτο και τις δεσποτικές εικόνες. Για την εργασία του θα εισπράξει 12 δουκάτα. Τά χρώματα και τά υλικά θα είναι δικά του· η ιδιοκτήτρια της εκκλησίας θα του δώσει τον ασβέστη και τό λινάρι.

Από τις ειδήσεις αυτές διαπιστώνουμε ότι στα τέλη του 16ου αι. η τοιχογραφία στην Κέρκυρα βρίσκεται σε άνηση, όσο κι αν τό περιορισμένο δείγμα αρχαικών ειδήσεων που διαθέτουμε αυτή τή στιγμή, καθώς και ή έλλιπής γνώση των μνημείων, επιβάλλουν κάποια επιφύλαξη στη διατύπωση συμπερασμάτων. Η σχεδόν αποκλειστική στροφή στη ζωγραφική των φορητών εικόνων και ό βαθμιαίος παραμερισμός της τοιχογραφίας, που έχει ήδη συντελεστεί στη Δύση αλλά και στην Κρήτη, δέν έχει εμφανιστεί ακόμη στην Κέρκυρα. Φαινόμενα όπως αυτό συνδέονται με μεταβολές στη θρησκευτικότητα και τις αισθητικές προτιμήσεις των ανθρώπων που συντελούνται σε μεγάλα αστικά κέντρα και εισδύουν με σχετική βραδύτητα στα έπαρχιακά¹⁷. Όμως και εδώ τά πράγματα σιγά σιγά αλλάζουν. Ο κερκυραίος ζωγράφος Έμμανουήλ Τζανφουρνάρης, γιός όπως υποθέτουμε του Γεωργίου Τζανφουρνάρη που συναντήσαμε παραπάνω, μαθητεύει στο εργαστήριο του Θωμά Μπαθά στη Βενετία και στρέφεται αποκλειστικά στη ζωγραφική φορητών εικόνων¹⁸. Η περίπτωση αυτή βέβαια δέ θα είναι μοναδική.

Από τή μικρή αυτή αρχαιική έρευνα προκύπτουν μερικά πρώτα συμπεράσματα για τούς ζωγράφους της Κέρκυρας. Και εδώ, όπως και στην Κρήτη, είναι άστοι έπαγγελματίες. Η παρουσία τους σημειώνεται συχνά στη σύνταξη συμβολαίων και διαθηκών όπου παρευρίσκονται ως μάρτυρες και υπογράφουν ιδιοχείρως. Μερικές φορές υπογράφουν σε συμφωνητικά συναδέλφων τους ή δύο ζωγράφοι υπογράφουν μαζί· άλλοτε όρίζονται διαιτητές σε ιδιωτικές διαφορές ή παρευρίσκονται ως μάρτυρες με πρόσωπα που ανήκουν στην κοινωνική και πνευματική άρχουσα τάξη¹⁹. Διαπιστώνουμε επίσης ότι διατηρούν εργαστήρια στην πόλη με βοηθούς και μαθητές στους όποιους διδάσκουν τήν τέχνη τους. Στα 1584 ό Λεονάρδος Δελάρτας (έγγρ. Β΄) αναλαμβάνει να διδάξει τόν Ίωάννη, γιό του Δημητρίου Προσαλέντη *άλλην τήν τέχνην της ζωγραφικής... με όλα τά μυστήρια της αυτής τέχνης, ως τό έθος των καλών τεχνιτών* (στιχ. 16-18). Παράλληλα, θά τόν διδάξει ανάγνωση και γραφή. Ός άμοιβή του ζωγράφου για τή διδασκαλία της ζωγραφικής και των γραμμάτων θεωρείται ή εργασία που θά προσφέρει ό μαθητής στη διάρκεια των τριών χρόνων της μαθητείας.

Η οικονομική κατάσταση των ζωγράφων είναι αρκετά καλή. Συνήθως διαθέτουν άγροτική, κάποτε και αστική περιουσία κι έχουν ρευστό χρήμα που τούς επιτρέπει μιá σχετική άνεση. Πελάτες τους είναι οι ευγενείς που έχουν ιδιόκτητες εκκλησίες στην ύπαιθρο ή και μέσα στην πόλη, οι άστοι και οι κάτοικοι των χωριών. Οι όροι εργασίας περιέχονται στα συμφωνητικά που συντάσσονται από τούς νοταρίους και καθορίζουν τό χρόνο παράδοσης, τήν άμοιβή των ζωγράφων, τις ποιτικές ρήτρες.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΖΩΓΡΑΦΩΝ

1. Άντζολο, 1505

Ο ζωγράφος αναλαμβάνει στις 16 Ίουλίου 1505 να εκτελέσει εργασίες της τέχνης του στο παρεκκλήσιο του λατίνου αρχιεπισκόπου (έγγρ. Α΄). Αναφέρεται μόνο με τό μικρό του όνομα και υπογράφει ό ίδιος τό έγγραφο της παραγγελίας: *miser Anzolo son contento di quello sopra scripto*. Δέν έχουμε άλλη μνεία για τό ζωγράφο.

2. Άντώνιος, 1562-1573

Μνείες του ζωγράφου ως μάρτυρα σε νοταριακές πράξεις άπαντώνται στα έτη 1562-1573. Σ΄ όλες αυτές τις μνείες αναφέρονται μόνο τό μικρό του όνομα και ό χαρακτηρισμός ζωγράφος ή άγιογράφος²⁰. Μιά πληρέστερη έρευνα στα κατάστιχα των νοταρίων θά απέδειξε ίσως περισσότερες πληροφορίες²¹.

3. Λεονάρδος Δελάρτας, 1569-1590

Δύο ενδιαφέροντα έγγραφα που δημοσιεύονται εδώ (έγγρ. Β΄ και Δ΄) αναφέρονται στο ζωγράφο που φαίνεται ότι ήταν ιδιαίτερα γνωστός και δραστήριος, διατηρούσε εργαστήριο στην πόλη και δίδασκε ζωγραφική και γράμματα στους μαθητευόμενούς του. Συγκέντρωσα μερικά στοιχεία για τή ζωή του από τά νοταριακά κατάστιχα. Στις 25 Ίανουαρίου 1569 υπογράφει ιδιοχείρως σε διαθήκη: + *εγώ Λεονάρδος Δελάρτας μαρτυρώ τά άνωθεν και υπόγραφα*. Ίδιοχειρη υπογραφή του ύπάρχει επίσης σε διαθήκη του 1572, ενώ σε άλλη διαθήκη του ίδιου χρόνου αναφέρεται ότι ή διαθήκη του κληροδοτεί ένα τζεκίνι²². Τό 1578 και τό 1581 ό Δελάρτας παρευρίσκεται ως μάρτυρας σε νοταριακές πράξεις²³.

Ο ζωγράφος είχε παντρευτεί πριν από τό 1572 τήν κόρη του Άλέξανδρου Ζερβού, Μαρίνα. Διέθετε άγροτική περιουσία στην περιοχή του «Γουλήου της λίμνης» και στα χωριά Δάφνη και Άφρα²⁴. Τό 1575 κατοικούσε στην περιοχή του Άγίου Στεφάνου και άργότερα, τό 1582, στη Σπιανάδα, στην Κερά τήν Πλατυτέρα, όπου και νοικιάζει ένα κοντινό σπίτι για ένα χρόνο²⁵. Ένα άλλο σπίτι νοικιάζει τό 1586 στην περιοχή

του Σάν Φραντζέσκο, κοντά στο σπίτι του πεθερού του, με την υποχρέωση να το επισκευάσει με έξοδά του²⁶. Τόν ίδιο χρόνο ή πεθερά του του παραδίδει μέρος από τα πράγματα της προίκας του²⁷. Τελευταία του μνεία στη συμφωνία για την τοιχογράφηση της Παντάσας το 1590 (έγγρ. Δ').

4. Ἡλίας Μαυροκέφαλος, 1557-1587

Στις 29 Σεπτεμβρίου 1557 ὁ Μαυροκέφαλος υπογράφει ιδιοχείρως σέ διαθήκη μαζί με τὸ ζωγράφο Δανιήλ Πρινοκοκά: *+έγω Ἡλίας Μαβρωκαιφαλος μάρτιρας ης τα ανοθεν καί ηπόγραψα*²⁸. Ἰδιοχειρὴ υπογραφή του ὑπάρχει ἐπίσης σέ ἄλλη διαθήκη, τοῦ 1577, στήν ὁποία ὁ νοτάριος, ἀναφερόμενος στοὺς μάρτυρες, σημειώνει τὸ ἐπάγγελμά του: *ενωπιον των παροντων μαρτυρων... μαστρο Ηλία Μαυροκεφαλου ζωγράφου*²⁹.

Συχνές μνείες του ὡς μάρτυρα σέ νοταριακά ἔγγραφα ἀπαντῶνται στά 1566³⁰, 1567³¹, 1577³², 1578³³, 1579³⁴, 1581³⁵, 1582³⁶, 1584³⁷, 1586³⁸, 1587³⁹. Στά 1583 καί στά 1586 ὀρίζεται διαιτητής στοῦ διακανονισμό ἰδιωτικῶν διαφορῶν καί υπογράφει ἰδιοχείρως⁴⁰. Οἱ εἰδήσεις γιὰ τὸ ζωγράφο πού περιέχονται σέ μιά σειρά δικαιοπρακτικῶν ἐγγράφων δέν εἶναι ἰδιαίτερα διαφωτιστικέσ γιὰ τὴ ζωὴ του καί τὴν καλλιτεχνική του δραστηριότητα. Φανερώνουν ὡστόσο ὅτι εἶναι ἕνας ἀστός ἐπαγγελματίας, πού διαθέτει ἀγροτική περιουσία στήν περιοχή τῶν Κυνοπιαστῶν, ἀλλά δέν ἀσχολεῖται ὁ ἴδιος με τὴν καλλιέργειά της. Συχνά ἐξουσιοδοτεῖ ἐπιτρόπους γιὰ νὰ τὸν ἀντιπροσωπεύουν στίς ἀρχές⁴¹. Τελευταία μνεία του στίς 21 Αὐγούστου 1587⁴².

5. Δανιήλ Πρινοκοκάς τοῦ Γιαννᾶ, 1547-1577 († πρὶν ἀπὸ τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1577)

Στις 8 Φεβρουαρίου 1547 ὁ ζωγράφος παρευρίσκεται ὡς μάρτυρας μαζί με τὸν Ἀντώνιο Ἐπαρχο σέ νοταριακή πράξη πού συντάσσεται μέσα στήν πόλη, στήν ἐνορία τοῦ Προδρόμου. Ὁ νοτάριος σημειώνει: *In presentia del molto spetabile miser Antonio Eparcho e de signor Daniel Prinococa, testimoni pregati ecc*⁴³. Δέκα χρόνια ἀργότερα, στίς 29 Σεπτεμβρίου 1557, παρευρίσκεται μάρτυρας στή διαθήκη τῆς Διάνας, συζύγου τοῦ παπα-Ἰωάννη Χαμάλη, με τὸ ζωγράφο Ἡλία Μαυροκέφαλο: *ὑπόμαρτυρίας μαστρο Ἰλίου Μαυρο-*

16. Ἡ παράσταση τῆς Δέησης στοῦ βόρειο τοῖχο, δίπλα στοῦ τέμπλο, ἀπαντᾶ σέ πολλὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῶν Βαλκανίων ἀλλὰ καί στίς ἐκκλησίες τῆς Καστοριάς καί στήν Παναγία Γκουβερνιώτισσα στήν Κρήτη, βλ. Στ. Πελεκανίδης, Καστορία, Θεσσαλονίκη 1953, πίν. 150β 155β, 172β καί Τσιγαρίδας, Εἰκόνα Παναγίας Ἐλεούσας ἀπὸ τὴν Καστορία, ΔΧΑΕ, περ. Δ' τ. Ι' (1980-81), σ. 286, σημ. 54. Γιὰ τὴν ἐκκλησία τῆς Γκουβερνιώτισσας ὅπου εἰκονίζεται ἡ Δέηση στοῦ βόρειο καί ἡ Παναγία Βρεφοκρατούσα ἐνθρονη ἀνάμεσα σέ δύο ἀγγέλους στοῦ νότιο τοῖχο, βλ. Μ. Chatzidakis, Rapports entre la peinture de la Macédoine et de la Crète au XIVe siècle, Πειραγμένα τοῦ Θ' Διεθνούς, Βυζαντινολογικοῦ Συ-

νεδρίου, Θεσσαλονίκη, Α', Ἀθήνα 1954, σ. 140-142, ἀνατυπωμένο στοῦ Studies in Byzantine Art and Archaeology, Variorum Reprints, XV, London 1972. Ἡ ἀπεικόνιση ἐξάλλου τοῦ πᾶτρωνα τῆς ἐκκλησίας στοῦ νότιο τοῖχο, δεξιά ἀπὸ τὸ τέμπλο, συναντᾶται στὰ Λαγουδερά, στήν ἐκκλησία τῆς Παναγίας τοῦ Ἀράκου, βλ. J. La-fontaine-Dosogne, L'évolution du programme décoratif des églises de 1071 à 1261, Actes du XVe Congrès International d'Études Byzantines, Athènes 1976 (1979), σ. 309.

17. Antal, ὁ.π., σ. 193-194.

18. Γιὰ τὸ ζωγράφο Ἐμμανουήλ Τζανφουρνάρη βλ. Μ. Chatzidakis, Icônes de Saint-Georges des Grecs et de la Collection de l'Institut, Venise 1962, σ. 93-98 καί Μ. Ι. Μανούσκακας, Αἱ δύο προσωπογραφίαι τοῦ Γαβριήλ Σεβήρου καί ὁ ζωγράφος Ἐμμανουήλ Τζανφουρνάρης, Θεσσαυρίσματα 7 (1970), σ. 7-14, πίν. Α'-Γ'.

19. Ὁ Δανιήλ Πρινοκοκάς παρευρίσκεται ὡς μάρτυρας μαζί με τὸν Ἀντώνιο Ἐπαρχο, βλ. Κατάλογο τῶν ζωγράφων.

20. Ι.Α.Κ., πρωτ. Μ/328 (Μπούμπλιας Ἰωάννης), φ. 29r (23 Ὀκτ. 1562), πρωτ. Τ/53 (Τρούπατσης Δημήτριος), φ. 130r (21 Ἰουλ. 1563), βιβλίο 2, φ. 37r (23 Ὀκτ. 1564), φ. 46v (7 Νοεμ. 1564), βιβλίο 3, φ. 75v (20 Ἰαν. 1565), πρωτ. Μ/327 (Μπούμπλιας Ἀρσένιος), φ. 192v (23 Ἰουν. 1568), φ. 611r (19 Αὐγ. 1570), Διάφοροι συμβολαιογράφοι, πρωτ. 3/4 (Βάρδας Δημήτριος), φ. 25v (28 Ἰαν. 1573).

21. Ὁ ζωγράφος θά μπορούσε ἴσως νὰ ταυτιστεῖ με τὸ ζωγράφο Ἀντώνιο τοῦ παλαιοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς Ξενοφώντος (1544), βλ. Μ. Chatzidakis, Note sur le peintre Antoine de l'Athos, Studies in Memory of David Talbot Rice, Edinburgh, University Press 1975, σ. 83-93, ἀνατυπωμένο στοῦ Etudes sur la peinture post-byzantine, Variorum Reprints, VII, London 1976.

22. Ι.Α.Κ., πρωτ. Μ. 329 (Μπούμπλιας Ἰωάννης), φ. 134r (11 Φεβρ. 1572) καί φ. 140r-141r (13 Φεβρ. 1572).

23. Ι.Α.Κ., πρωτ. Μ/187 (Μεταξᾶς Γαληανός), βιβλίο 2, φ. 15r (10 Δεκ. 1578), φ. 414r (25 Ἰαν. 1581).

24. Ι.Α.Κ. πρωτ. Μ/329 (Μπούμπλιας Ἰωάννης), φ. 224r, πρωτ. Μ/199 (Μεταξᾶς Νικόλαος), φ. 8v, φ. 201r, φ. 301r-v, πρωτ. Μ/187 (Μεταξᾶς Γαληανός), φ. 208r, φ. 292v-293r.

25. Ι.Α.Κ., πρωτ. Ρ/17 (Ραρτοῦρος Νικόλαος), φ. 81r.

26. Ι.Α.Κ., πρωτ. Μ/201 (Μεταξᾶς Νικόλαος), φ. 11v καί φ. 12r.

27. Ὁ.π., φ. 123r-v.

28. Ι.Α.Κ., πρωτ. Φ/21 (Φόρτσιγος Λεονάρδος), φ. 124r.

29. Πρωτ. Μ/199 (Μεταξᾶς Νικόλαος), φ. 267r-v.

30. Ι.Α.Κ., Διάφοροι συμβολαιογράφοι, πρωτ. 1/9 (Γεράσιμος Νικόλαος), φ. 14r, φ. 16r.

31. Πρωτ. Μ/178 (Μεταξᾶς Ἀδάμ), φ. 12v.

32. Πρωτ. Μ/187 (Μεταξᾶς Γαληανός), φ. 267r, φ. 351r.

33. Πρωτ. Μ/178, φ. 133v.

34. Πρωτ. Μ/187, βιβλίο 2, φ. 38r, φ. 136r, φ. 163r, φ. 256r, φ. 264r.

35. Ὁ.π., φ. 406r.

36. Πρωτ. Μ/178 (Μεταξᾶς Ἀδάμ), φ. 265r.

37. Ὁ.π., φ. 348v.

38. Πρωτ. Μ/201 (Μεταξᾶς Νικόλαος), φ. 30r, φ. 30v, φ. 66r.

39. Ὁ.π., φ. 174v, φ. 175r, φ. 209v, φ. 210r, φ. 244v, φ. 255v, φ. 256r. Ὡς μάρτυρας ἐπίσης σέ σύμβαση μαθητείας τοῦ 1587, βλ. Μ. Καζανάκη, Εἰδήσεις γιὰ τὸ ζωγράφο Θωμᾶ Μπαθᾶ, ὁ.π., σ. 130, 138.

40. Πρωτ. Μ/178 (Μεταξᾶς Ἀδάμ), φ. 311v-312r, 313r, πρωτ. Μ/187 (Μεταξᾶς Γαληανός), φ. 186r.

41. Πρωτ. 1/9 (Γεράσιμος Νικόλαος), φ. 32v, πρωτ. Μ/178 (Μεταξᾶς Ἀδάμ), φ. 141v, φ. 263r, φ. 264v, φ. 295v, φ. 351r, φ. 306r.

42. Πρωτ. Μ/201 (Μεταξᾶς Νικόλαος), φ. 300r.

43. Πρωτ. Φ/21 (Φόρτσιγος Λεονάρδος), φ. 16r. Γιὰ τὸν Ἀντώνιο Ἐπαρχο καί τὴν παρουσία του στήν Κέρκυρα τὸ 1547, βλ. Ἐλλη Γιωτοπούλου-Σισιλιάνου, Ἀντώνιος ὁ Ἐπαρχος. Ἐνας κερκυραῖος οὐμανιστής τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα, Ἀθήνα 1978, σ. 51.

καίφαλου και μαστρο Δανηήλου Προινοκοκά άγιογράφων εις τούτο κληθέντων και άζηοθέντων. Άκολουθει ή ιδιόχειρη ύπογραφή του: +έγω Δανηίλ Πέρνοκᾶς μαρτιρό όσανοθεν και ήπόγραψα⁴⁴. Ίδιόχειρως έπίσης ύπογράφει σέ διαθήκη του 1560 και σέ μιá διαιτησία τό 1564⁴⁵. Ός μάρτυρας παρευρίσκειται σέ νοταριακές πράξεις τό 1563⁴⁶.

Ήταν γιός του μαίστρο Γιαννά Πρινοκοκά και είχε τρία άδέλφια: τή Ζαμπέτα, τή Σιμωνή και τόν Πέρσιον⁴⁷. Παντρεμένος μέ τή Λουτζία, κόρη του Τζανή Παπαδάτου, είχε ένα γιό, τό Νικολό, πού δέ ζούσε στην Κέρκυρα⁴⁸. Διέθετε άγροτική περιουσία στην περιοχή τής Άφρας και άστική: σπίτι, στην περιοχή τής Σπιανάδας, όπου και κατοικούσε, και ένα έργαστήριο πού νοικιάζει τό 1572⁴⁹. Η οικονομική του κατάσταση ήταν αρκετά καλή, ώστε να του επιτρέπει μιá κάποια πολυτέλεια: έτσι, τό 1564 αγοράζει ένα κίτρινο πάπλωμα μεταξωτό προς 6,5 δουκάτα⁵⁰. Τελευταία μαρτυρία για τό ζωγράφο είναι ή ιδιόχειρη ύπογραφή του σέ διαθήκη στις 5 Όκτωβρίου 1577⁵¹. Ο θάνατός του τοποθετείται κοντά σ' αυτή τήν ήμερομηνία, αφού ή γυναίκα του Λουτζία κάνει τή διαθήκη της στις 22 Δεκεμβρίου 1577 και ό ζωγράφος δέ βρίσκεται πιά στή ζωή⁵².

6. Γεώργιος Τζανφουρνάρης, 1584 († πρίν από τό 1605)

Ο ζωγράφος άναλαμβάνει στις 17 Νοεμβρίου 1584 να τοιχογραφήσει τήν εκκλησία του Παντοκράτορα στό χωριό Ζυγός (έγγρ. Γ'). Δέ βρήκα άλλη μνεία γι' αυτόν, νομίζω όμως ότι είναι εύλογο να υποθέσουμε ότι είναι ό πατέρας του γνωστού ζωγράφου Έμμανουήλ Τζανφουρνάρη, ό όποιος σέ ιδιόχειρη ύπογραφή του στή Βενετία τό 1605 σημειώνει τό όνομα του πατέρα του: *εγό εμμανοήλ υιος του ποτε Τζόρτζη Τζανφουρνάρη μαρτιρό, παρακαλετός μάρτυρας και εις τόν όρκον μου*⁵³. Όπως διαπιστώνεται από τή μαρτυρία αυτή στά 1605 ό ζωγράφος δέ βρισκόταν πιά στή ζωή.

44. Πρωτ. Φ/21, φ. 124r.

45. Ό.π., φ. 160 (+ εγώ Δανηίλ Περνοκκοκας μάρτηρας υπέγραψα), πρωτ. Μ/328 (Μπούμπλιας Ίωάννης), φ. 208r-v.

46. Πρωτ. Τ/53 (Τρούμπατσης Δημήτριος), φ. 94r, φ. 154r.

47. Πρωτ. Τ/53, φ. 2v.

48. Όπως συνάγεται από τή διαθήκη τής γυναίκας του, βλ. παρακάτω ύποσημ. 52.

49. Πρωτ. Μ/328 (Μπούμπλιας Ίωάννης), φ. 224r, πρωτ. Μ/178 (Μεταξᾶς Άδάμ), φ. 58r-v, πρωτ. Τ/25 (Τριαντάφυλλος Σπυρίδων), φ. 381r.

50. Πρωτ. Μ/328, φ. 225.

51. Πρωτ. Τ/26 (Τριαντάφυλλος Σπυρίδων), φ. 156r-v.

52. Η κυράτσα Λουτζία, συμβήα του ποτε μισερ Δανηήλλη Πρηνοκοκά ύπαγορεύει τή διαθήκη της στό σπίτι της στή Σπιανάδα και όρίζει γενική της κληρονόμο τήν κόρη τής άδελφής της σέ περίπτωση πού δέ θά επιστρέψει ό γιός της Νικολός, πρωτ. Τ/26, φφ. 188v-189r.

53. Βλ. Κ. Μέρτζιος, Θωμάς Φλαγγίνης και ό Μικρός Έλληνομνήμων, Άθήνα 1939, σ. 236.

ΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ⁵⁴

Α'. ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ ΣΤΟ ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΟ ΤΟΥ ΛΑΤΙΝΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

1505, Ίουλίου 16

A.S.V.-Miscellanea Gregolin, b. 36 (sec. XV-XVIII), χωρίς άρίθμηση φύλλου.

Περίληψη. Ο Sancto Venier, άρχιεπίσκοπος τής Κέρκυρας έρχεται σέ συμφωνία μέ τό ζωγράφο Anzolo, ό όποιος, όπως άναφέρεται στό συμφωνητικό πού συντάσσεται από τό γραμματέα του άρχιεπισκόπου Troilo da Madero, άναλαμβάνει να τοιχογραφήσει τό άρχιεπισκοπικό παρεκκλήσιο, να ζωγραφίσει τήν πάλια του άλταρίου, να περάσει λάδι και ψιμμύθι τής κορνίζης και τήν πόρτα, να βάψει τούς πάγκους και να ζωγραφίσει πάνω σέ ύφασμα μιá εικόνα τής Παναγίας. Η άμοιβή του όρίζεται σέ 27 δουκάτα, που θά του καταβληθούν σέ δύο δόσεις, όταν ή έργασία θά πλησιάζει προς τό τέλος.

Adi 16 Luio 1505

Sia noto e manifesto achadauna persona come Monsignor mio Reverentissimo miser|Sancto Venier Archiepiscopo di Corfu e remaso da cordo cum mastro Anzolo depentor che Li depenzi la Capella di sua Signoria Reverentissima tuta cum quelle historie et figure che ordenara sua Signoria Reverentissima et similiter la pala del altare cum tre figure e dar l'oiio e la biacha ai cornisoni et porta e depenzer i banchi dapoi parimente dati de biso e depenzer una napa de un camin dove sua Signoria Reverentissima sia retracta cum la figura di nostra Donna e dove andera oro fine la rata come altrove sua Signoria Reverentissima gli dara. E questo per presio de ducati vintisete cioe 27 e obligase el dito mastro Anzolo metere colori fini e smalti e azuro ungaro. Cum questa conditione che come el commeta la predita Capella el non possi tuor altro lavoro fin che non la fera fornita. E sel tora alrti lavori chel habi perso quello chel habi fato e Monsignor mio Reverentissimo la possi far fare a sui damni et ineressi. E se obliga a la piu longo commetarla a mese Augusto proximo venturo. El pagamento se ha a fare a questo modo che sua Signoria Reverentissima gli dara 4 zorni avanti chel commeti ducati 10 e sete come l'habia fornita la Capella e 10 fornita la pala il tuto. Al qual scripto sera sottosrito el presente miser Antonio Trambachino et el dito mastro Anzolo de mani proprie. Miser Troilo da Madero ho scripto el presente scripto di commandimento di Monsignor mio Reverentissimo e de consentimento del dito mastro Anzolo. Miser Antonio Trabachino fu presente al soprascrito scripto a di e milessimo sorascrito. miser Anzolo son contento di quello sopra scripto.

54. Κατά τή μεταγραφή τηρήθηκε ή όρθογραφία των εγγράφων, διορθώθηκε μόνο σέ μερικά σημεία ή στίξη και κεφαλαιογραφήθηκαν τά άρχικά των κύριων όνομάτων.

Β'. ΣΥΜΒΑΣΗ ΜΑΘΗΤΕΙΑΣ

1584, Ὀκτωβρίου 13

I.A.K.-Συμβολαιογράφοι, πρωτόκολλο Ρ/17 (Ραρτοῦρος Νικόλαος), φ. 97γ-ν.

Περίληψη. Ὁ Λεονάρδος Δελάρτας ἀναλαμβάνει νά διδάξει ζωγραφική καί γράμματα στό γιό τοῦ Δημητρίου Προσαλέντη Ἰωάννη. Ὁ Δελάρτας ἀναλαμβάνει τήν ὑπόδηση τοῦ παιδιοῦ καί τή διατροφή του, ὅταν θά δουλεύουν ἔξω ἀπό τήν πόλη. Ὅς ἀμοιβή τοῦ δασκάλου θεωρεῖται ἡ ἐργασία πού θά προσφέρει ὁ μαθητευόμενος στά τρία χρόνια τῆς μαθητείας του.

+ ἀφῶ ἡμερα ιγ^η τοῦ μηνὸς ὀκτωβρίου ἰνδικτιόνος δ^ης ἔνδον ἐργαστηρίου μπαρμερίου, εἰς ὃ κρατεῖ τήν τέχνην ὁ παρὼν μαστρο Ἀντώνιος ὁ Κονύδης, ὁποῖον ἐργαστήριον ἐστὶν εἰς τήν περιοχὴν τῆς Σπυλαίας, 5
 πλησίον μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, μισέρ Δημήτριος ὁ Προσαλέντης παρὼν σωματικῶς ἔξ ἑνὸς μέρους συνεφώνησεν μετὰ τοῦ παρόντος μισέρ Λεονάρδου Δελάρτα ἔξ ἑτέρου μέρους καί γὰρ ὁ ἄνωθεν μισέρ Δημήτριος ὑπόσχεται διὰ μέρος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου καί ἐπαρέδωσεν αὐτόν πρὸς τὸν παρόντα μισέρ 10
 Λεονάρδον ἵνα ὀφείλῃ σταθῆ εἰς τήν ὑπακοὴν καί δουλεψιν τοῦ ἄνωθεν μισέρ Λεονάρ καί εἰς πᾶν θέλημα αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ νῦν καί ἔως χρόνους τρεῖς. Ὁ δὲ ἄνωθεν μισέρ Λεονάρδος ὑπόσχεται ἵνα ὀφείλῃ μαθητεύσῃ τὸν αὐτὸν Ἰωάννην εἰς τήν ἄνωθεν διορίαν τῶν 15
 τριῶν χρόνων ὄλλην τήν τέχνην τῆς ζωγραφικῆς καλλᾶ, πιστᾶ καί ἀληθινᾶ με ὄλα τὰ μυστήρια τῆς αὐτῆς τέχνης, ὡς τὸ ἔθος τῶν καλῶν τεχνιτῶν. Ὅταν δὲ ἔναι ἐδῶ εἰς τήν χώραν, νά ἔχῃ τοὺς ἐξοδες τοῦ στόματος τό 20
 αὐτὸ παιδὺ ἀπὸ τὸν ἄνωθεν μισέρ Δημήτριον πατέρα αὐτοῦ, ὅταν δὲ ὑπᾶν ἔξω ἀπὸ τήν παρούσαν χώραν νά ὀφείλῃ ζωοτροφεῖν τό αὐτὸ παιδὺ ὁ αὐτὸς μισέρ Λεονάρδος. Τὸ ὅσον δὲ κάμη ἀπὸ δουλεψιν τό αὐτὸ παιδὺ εἰς τοὺς ἄνωθεν χρόνους τρεῖς, νά ἔναι τοῦ ἄνωθεν 25
 Δελάρτα. Καί τελειόνοντας οἱ ἄνωθεν χρόνοι τρεῖς νά μένῃ ἐλεύθερον τὸ ἐν μέρος εκ τὸ ἔτερον καὶ τὸ ἔτερον ἐκ τὸ ἔτερον, μὴ ἠμπορόντας νά εὐγῆ τό αὐτὸ παιδὺ ἀπὸ τήν δουλεψιν καί ὑπακοὴν τοῦ ἄνωθεν Δελάρτα, πρὶν νά σώσουν οἱ ἄνωθεν χρόνοι τρεῖς, ἐὰν δὲ καί 30
 ἤθελεν εὐγῆ νά χρεωστῆ ὁ ἄνωθεν μισέρ Δημήτριος νά ἀποκρένεται εἰς πᾶν δάνον καί ἰντερέσον τοῦ ἄνω Δελάρτα εἰς τὸ ὅσον φανῆ τῆς δικαιοσύνης. Ὅμοίως δὲ ἐὰν καί ὁ αὐτὸς Δελάρτας οὐκ ἤθελεν μαθητεύσῃ τό ἄνωθεν παιδὺ ὡς ἄνωθεν νά πίπῃ καί ρεσποντάρη εἰς 35
 πᾶν ντάνον καί ἰντερέσον πρὸς τὸν ἄνωθεν μισέρ Δημήτριον εἰς ὅσον φανῆ τῆς δικαιοσύνης, παρέξ ἐὰν ἤθελεν λείψῃ ἀπὸ τὸν νοῦν καί πᾶν ἄλλον ὅπου νά ἤθελεν λείψῃ τό αὐτὸ παιδὺ, δίχοντας του καλλᾶ καί 40
 πιστᾶ ὁ ἄνωθεν Δελάρτας ὡς ἄνωθεν. Ὅμοίως δὲ ὑπόσχεται ὁ ἄνωθεν μισέρ Δημήτριος ἵνα μαθητεύσῃ τό παιδὺ τοῦ ἄνωθεν Δελάρτα τὰ γράμματα καί τὸ γράψιμον, ἤγουν τὰ μικρὰ καί μεγάλα πινακίδια καί ὀκτώηχον καί τὸ ψαλητυρι καί τὸ γράψιμον ὡς τὸ ἔθος τῶν 45
 καλῶν διδασκάλων καὶ τοῦτο οὐχὶ εἰς διορίαν, μόνον ἔως ὅτου νά δυνηθῆ νά τό μαθητεύσῃ, ἔστοντας ἐλεύ-

θερος ὁ ἄνωθεν Δελάρτας ἀπὸ πληρωμὴν διὰ τήν μαθητεύσιν τοῦ ἄνωθεν παιδιοῦ. Ἀκόμι δὲ νά ὀφείλῃ νά ποδένη τὸν ἄνωθεν Ἰωάννην παιδὺ τοῦ ἄνωθεν Προσαλέντη ἀπὸ παπούτζια ὄλλον ὁ ἄνωθεν Δελάρτας τοὺς αὐτοὺς χρόνους τρεῖς. Καί οὕτως ἐσυμφώνησαν ἐνώπιον μαρτύρων μισέρ Ἡλία Μαυροκέφαλου καί μαστρο Ἀντωνίου Κονύδη.
 + ἐγῶ Δημήτριος Προσαλέντης βαμβαίνω ὡς ἄνωθεν.
 + ἐγῶ Λεονάρδος Δελάρτας βεβεόνω τὰ ἄνωθεν καί ὑπόγραψα.

50

Γ'. ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΤΟΥ ΖΥΓΟΥ

1584, Νοεμβρίου 17

I.A.K.-Συμβολαιογράφοι, πρωτόκολλο Χ/18 (Χαμάλης Ἀλέξανδρος), φ. 330γ.

Περίληψη. Ὁ Γεώργιος Τζανφουνάρης, ζωγράφος, συμφωνεῖ με τοὺς ἐπιτρόπους τῆς ἐκκλησίας τοῦ Παντοκράτορα, πού βρίσκεται στό χωριό Ζυγός, νά κάνει τίς τοιχογραφίες τῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἀμοιβή τοῦ ζωγράφου θά ἀνέλθει σέ 82½ δουκάτα, ἀπὸ τὰ ὅποια ἔχει ἤδη λάβει τὰ 45, τὰ ὑπόλοιπα θά τοῦ καταβληθοῦν με τήν πρόοδο τῆς ἐργασίας. Οἱ ἐπίτροποι ἀναλαμβάνουν ἀκόμη τή διατροφή τοῦ ζωγράφου καί τοῦ βοηθοῦ του καί τὰ ἐξοδα γιὰ τὰ ὑλικά πού θά χρειαστοῦν.

+ ἀφῶ ἡμέρα ιζ τοῦ νοεuriου ἐσωθεν ναρθηκος της υπεραγίας Θεοτόκου τῆς Ὀδηγητρίας ὁ παρὼν κυρ Ἰωάννης Βασιλάκις ἀπὸ χωριον τοῦ Ζυγοῦ ἤχαν συνηβαστῆ αὐτὸς καί με τοὺς συντρόφους του με τὸν παρόντα μισέρ Γεωργιον Ντζαφουνάρη ζωγράφον νά τοὺς ἠστορήσει τήν ἐκκλησίαν τοῦ Παντοκράτορου ὄλλην ἤγουν τοὺς τίχους ἀπὸ μέσα δια δουκάτα 82½ ὡς καθῶς τὸ ομολόγησαν ἡ ἄνωθεν Ντζαφουνάρης καί Βασιλάκις κατεμπρωσθεν ἐμοῦ νοταρίου καί μαρτύρων 5
 τῶν κατωθεν, ἀπὸ τὰ ὅποια τολάρα ὁμολογησεν ὁ ἄνωθεν Ντζαφουνάρης ζωγράφος ὅτι ἔλαβεν εἰς πολὰς φορὰς καί ἀπὸ πολλοὺς ἀνθρώπους τολάρα 45 ἤγουν σαράντα πεντε καί τα ἐπήληπα ὄλλον τὸ ρέστο ὑπόσχονται νά τοῦ τὰ δώσουν κόνοντας καί δίδοντας ὁ παρὼν Βασιλάκις με τοὺς συντρόφους του, ὁ οποιῶς 10
 Βασιλάκις ὑπόσχεται δια μερος αὐτοῦ καί τῶν συντρόφων αὐτοῦ, οἱ ὅποιοι συντρόφοι εἰσιν κουμέσιοι τῆς ἐκκλησίας, οἱ ὅποιοι ὑπόσχονται να τοῦ κόνουν καί τὰς ἐξόδους του ὁμοίως αὐτοῦ καί τοῦ συντρόφου του καί πάσα ἄλλον ἐξοδον θελη χριασθῆ, ἀσβεστη ἡ καί 20
 ἄλλο τι ὑποσχονται να τοῦ τα δίδουν ἀπο λογου τους. μαρτυρίας μαστρο Γεωργηου Πολητου και κυρ Γεωργηου Βαρσάμη κρητικου.

5

10

15

20

Δ'. ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΤΟΥ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΝΤΑΝΑΣΣΑΣ ΣΤΗ ΛΕΥΚΙΜΜΗ

1590, Μαρτίου 23

I.A.K.-Συμβολαιογράφοι, πρωτόκολλο Ρ/17 (Ραρτοῦρος Νικόλαος), φ. 298γ- 299γ.

Περίληψη. Ἡ κυράτσα Διάνα, χήρα τοῦ Ἰάκωβου Σασουπράνου καὶ ιδιοκτήτρια τῆς μονῆς τῆς Παντάνασσας στήν περιοχή τῆς Λευκίμμης, συμφωνεῖ μέ τό Λεονάρδο Δελάρτα, ζωγράφο, νά τοιχογραφήσει τό ἱερό τῆς ἐκκλησίας καί νά καθαρίσει τίς δεσποτικές εἰκόνες καί τό τέμπλο, μέ ἀμοιβή 12 δουκάτα, πού θά τοῦ καταβληθοῦν σέ δύο δόσεις.

+ ἀφ' ἡμέρα κγ^η τοῦ μηνὸς μαρτίου ἰνδικτιόνος γ^{ης} ἔνδον ὀσποίτιου, ἐν ᾧ κατοικεῖ τὴν σήμερον ἡ παρούσα κυράτσα Διάνα, συμβία τοῦ ποτὲ μισερ Ἰακώβου τοῦ Σασουπράνου, τοῦ ὄντος εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Ἁγίων Τριακοσίων Θεοφόρων Πατέρων εἰς τὸ νέον ἐσώπων τῶν Κορυφῶν. Ἡ ἄνωθεν τιμία κυράτσα Διάνα, ὡς κυρά ὁποῖα ἐστίν, καὶ οἰκοκυρά εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Κυρᾶς τῆς Παντάνασσας, ὅπερ εὑρίσκεται εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Λευκύμου, παρούσα σωματικῶς ὁμολόγησεν καὶ εἶπεν πῶς ἐπειδὴ χρειάζεται κάποια μερικὴ ζωγράφησις, καὶ φτιάσις ζωγραφικῆ, εἰς τὴν ἄνωθεν μονήν, δι' ὃ συνεφώνησε μετὰ τοῦ παρόντος καὶ στέργοντος μισερ Λεονάρδου Δελάρτα καὶ ἔδωσεν αὐτὴν ἵνα φτιάσῃ αὐτὴν ὡς κάτωθεν. Καὶ γὰρ ὁ ἄνωθεν ὑπόσχεται, ἵνα ζωγραφήσῃ εἰς τὸ αὐτὸ μοναστήριον πρῶτον ἀπὸ τὸ τέμπλον καὶ μέσα τὴν ἀνάληψιν τὴν πλατυτέραν καὶ τοὺς τέσσαρας ἱεράρχας καὶ τὸν εὐαγγελισμὸν καὶ ὅτι χρειάζεται εἰς ταῖς πάντας μέσα εἰς τὸ ἅγιον βῆμα κατὰ τὴν τάξιν τῶν ἐκκλησιῶν τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, ἀπὸ δὲ ἔξω, νά κάμῃ τὸ προσκύνημα τῆς Παναγίας τῆς Θεοτόκου ἐπὶ θρόνου μετὰ τοῦ δεσπότη Χριστοῦ ἐπὶ χεῖρας, καὶ ἀντίκρυς τὸ τρίμορφον, καὶ τὸ τέμπλον, ὁποῖα νά χρεωστῇ νά τὰ

κάμῃ μέ ἔξοδον ἐδικὸν τοῦ καὶ νά καθαρῖση καὶ νά ταῖς λουστράρῃ ταῖς ἀγίαις τρεῖς εἰκόνας ἧτε καὶ περυσσότεραις ἂν ἔναι μέ κόπον καὶ ἔξοδον ἐδικούς τοῦ καὶ κολόρα καὶ πᾶν ἄλλον ὅσον χρειάζεται, ἧγουν μέ λαζοῦρον καὶ πᾶν ἄλλον ἐδικόν τοῦ ἔξοδον, παρέξ ἀσβεστη καὶ λυνάρυ, ὁποῦ νά χρεωστῇ νά τοῦ δίδῃ ἡ ἄνωθεν ἀρχόντησα, ἧτε ἄλλος διὰ ὄνομα τῆς. Ἡ δὲ ἄνωθεν τιμία κυράτσα Διάνα ὑπόσχεται νά τοῦ δώσῃ διὰ ὅλην τὴν αὐτὴν ζωγράφησιν κάνοντας τὴν καλλᾶ, ὡς τὸ ἔθος ὡς ἐφημεν δουκάτα δώδεκα ἧγουν τόλορα ἔξ ὁποῖα ὑπόσχεται νά τοῦ δώσῃ τόρα, ὅταν θελήσῃ νά ὑπάγῃ πέντε, τὰ δὲ ἕτερα ὑπόσχεται νά τοῦ τὰ δώσῃ ὅταν σωσῃ τὴν αὐτὴν ζωγράφησιν, ἔστοντας ὑποσχόμενος ὁ αὐτὸς μαστρο Λεονάρδος ποιῆσαι τὴν αὐτὴν ζωγράφησιν καλλᾶ, πιστᾶ καὶ ἀληθινᾶ ὡς ἄνωθεν εἰς δεσμὸν τῶν παντοίων αὐτοῦ ἀγαθῶν παρόντων καὶ μελλόντων καὶ ἑαυτοῦ τοῦ. Ὅμοίως δὲ καὶ ἡ ἄνωθεν κυράτσα Διάνα νά ἔναι ὑποσχομένη νά δώσῃ τὰ ἄνωθεν τόλορα τοῦ ἄνωθεν μαστρο Λεονάρδου εἰς τὰς ἄνωθεν διορίας εἰς δεσμὸν τῶν παντοίων αὐτῆς ἀγαθῶν παρόντων καὶ μελλόντων καὶ ἑαυτοῦ τῆς, καὶ νά μὴ ἡμπορῇ νά κάμῃ ἄλλην δούλεψιν, μόνον νά στέκῃ ἐκεῖ, ἕως νά τὴν σώσῃ εἰς δεσμὸν ὡς ἄνωθεν, ὁμοίως δὲ καὶ νά μὴ λείψουν οἱ ἄνωθεν νά τοῦ δώσουν ὄλλα τὰ ἄνωθεν ὅσα εἶναι ὑποσχόμενοι ὡς ἄνωθεν εἰς δεσμὸν ὡς ἄνωθεν. Καὶ οὕτως ὁμολόγησαν, συνεφώνησαν, ἡ-χαριστήθηκαν καὶ εἶπον ἀμφότερα τὰ αναγεγραμμένα μέρη ἐνώπιον μισερ Νικολάου Ῥοδόσταμου καὶ κύρ Λάμπρου Σκούρα ἀπὸ τὸν Πέλεκα μαρτύρων.

ΜΑΡΙΑ ΚΑΖΑΝΑΚΗ-ΛΑΠΠΑ

RÉSUMÉ

PEINTRES A CORFOU AU XVIe SIÈCLE D'APRES DES DOCUMENTS D'ARCHIVES

Ce travail présente des documents concernant la peinture et les peintres à Corfou au XVIe siècle. Les documents puisés dans les registres des notaires de Corfou d'époque vénitienne, conservés aujourd'hui dans les Archives Historiques de la ville, sont rassemblés pendant une recherche non exhaustive qui constitue une première approche dans ce domaine. Les noms de six peintres inconnus sont mis au jour ainsi que des éléments précis pour leur biographie, leurs affaires privées et leurs activités artistiques. Il est bien évident que les données d'archives apporteront une aide importante aux problèmes relatifs à la peinture développée à Corfou pendant la période postbyzantine.

Appuyés sur ceux documents nous pouvons soutenir que les peintres de Corfou —comme par ailleurs leurs confrères de Candie —sont des artisans d'un haut

degré installés dans la ville. Souvent ils sont présents comme témoins à la rédaction des contrats notariaux et des testaments; quelquefois ils y signent de leur propre main. Dans leurs ateliers ils enseignent des apprentis l'art de peindre, la lecture et l'écriture (doc. B'). Ils se déplacent avec leurs aides pour exécuter des peintures murales dans les églises de la campagne (doc. Γ' et Δ'). Le document A' qui provient des Archives d'Etat de Venise contient des informations particulièrement intéressantes. En 1505, un peintre, nommé Anzolo, très probablement crétois, se charge de couvrir des peintures murales les parois de la chapelle de l'archevêque latin de Corfou Sancto Venier, de peindre le retable et d'exécuter une série de travaux secondaires dans la chapelle.

MARIA CASANAKI-LAPPA